

Řecké slovesné kategorie v knize Ámos*

Adam Mackerle

Předmětem této studie je způsob, jakým řecká verze knihy Ámos používá slovesných kategorií pro vyjádření svého obsahu a pro převod hebrejské předlohy. Většina dosavadních studií věnovaných řecké verzi této knihy¹ je věnována více či méně komparaci řeckých a hebrejských ekvivalentů na úrovni jednotlivých termínů a jejich sémantiky, často s ohledem na potřeby textové kritiky. Podobný záměr obvykle sledují i podrobné komentáře k masoretskému textu (ℳAm), které zmiňují varianty v septuagintní verzi (ℳAm). Gramatické kategorie jazyka jsou přitom důležitým nástrojem vyjadřování a často rozhodují o tom, co je a co není možné vyjádřit, a při převodu mezi jazyky nezřídka mění celkové vyznění textu i bez vědomé snahy překladatele. Vzhledem k značné odlišnosti slovesných systémů v biblické hebrejštině a septuagintní řečtině lze podobný posun očekávat i v knize Ámos. Jedná se o rozdíl na úrovni odlišnosti jazykových systémů, a proto odráží práci překladatele, nikoli kopistů či autorů pracujících na řeckém či hebrejském textu.

* Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR P401/12/G168 „Historie a interpretace Bible“.

¹ Kromě některých kratších studií ve formě článků zmiňme ty nejvýznamnější knihy. Na prvním místě jsou tu tři disertace: S. E. JOHNSON, *The Septuagint of Amos*, University of Chicago, 1936; J. A. ARIETI, *A Study in the Septuagint of Amos*, Standfort University, 1972; J. M. DINES, *The Septuagint of Amos: A Study in Interpretation*, London, 1991. Dále existují G. DAFNI – A. SCHAT, „Amos,“ in *Septuaginta Deutsch*, ed. M. Karrer – W. Kraus, sv. 2., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2011, s. 2339–2361; S. P. CARBONE – G. RIZZI, *Il libro di Amos: Lettura ebraica, greca e aramaica*, Bologna: EDB, 1993; A. W. PARK, *The Book of Amos as Composed and Read in Antiquity*, SBL 37, New York: Peter Lang, 2004; W. E. GLENNY, *Finding Meaning in the Text*, Leiden: Brill, 2009; též, *Amos: A Commentary Based on Amos in Codex Vaticanus*, Leiden: Brill, 2013. K stručnému popisu těchto studií srov. Glennyho kniha z r. 2013 je skutečným komentářem k řeckému textu ve Vatikánském kodexu s minimálním zřetelem k ℳAm.

1. SLOVESNÉ SYSTÉMY V ŘEČTINĚ A HEBREJŠTINĚ

1.1 Hebrejščina

„Hebrejský slovesný systém je jedním z nejzáhadnějších aspektů hebrejského jazyka.“² Hebrejščina zná dva způsoby časování slovesa, tzv. qatal a yiqtol. Některé gramatiky je označují za „minulý“ a „budoucí čas“,³ od Ewalda⁴ se hovoří spíše o perfektu a imperfektu a zdůrazňuje se vidový aspekt slovesných časování. Význam jednotlivých tvarů však závisí především na způsobu použití příslušného tvaru ve větě a na celkovém kontextu výpovědi.⁵

V této studii budeme proto pracovat s kategoriemi založenými na systému vypracovaném Niccaccim.⁶ Jsou to wayyiqtol (neboli narativ), we-yiqtol (jusivní forma, vyjádření přání či účelu), we-qatal (s dvojnásobným významem následné události v diskurzu a opakované činnosti v naraci, což v Ámosovi umožňuje různé interpretace textu),⁷ „čisté formy“ qatal a yiqtol (které v Niccacciho kategorizaci odpovídají jak qatalu a yiqtolu, tak i komplexním jmenným větám⁸ waw-x-yiqtol a waw-x-qatal) a tvary imperativu, participia a tzv. infinitivu.

² R. Good, *The Septuagint's Translation of the Hebrew Verbal System in Chronicles*, Supplements to Vetus Testamentum, sv. 136, Leiden: Brill, 2010, s. 51.

³ Z novějších srov. např. P. Joüon, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma: PIB, 1996, sv. 1., § 40, s. 125. Joüon však užívá termínů „past“ a „future“ opatrně a stále v kombinaci s „qatal“ a „yiqtol“.

⁴ Srov. G. H. A. Ewald, *Kritische Grammatik der hebräischen Sprache*, Leipzig, 1827, zvláště 524–530. Ewald sám označuje qatal spíše termínem „indikativ“ a yiqtol „konjunktiv“, protože právě těmto dvěma latinským slovesným formám nejlépe odpovídají co do použití. Terminologie dodnes není ustálená. Ani označování „minulý“ a „budoucí čas“, ani tradiční pojmosloví „perfektum“ a „imperfektum“ není zcela přesné. Termíny „prefixní“ a „sufixní“ jsou popisné a odvozují se od převládajícího způsobu ohýbání sloves. Zde budeme používat přepisy příslušných tvarů slovesa שָׁרָא.

⁵ Pro toto tvrzení a následující velmi stručný přehled srov. zvláště A. NICCACCI, *The Syntax of the Verb in Classical Hebrew Prose*, Sheffield: JSOT Press, 1990. Joüon, *A Grammar*, § 111–120, s. 353–408, pojednává o těchto slovesných tvarech odlišným způsobem a více s ohledem na etymologii a význam jednotlivých tvarů než na kontext věty.

⁶ Srov. NICCACCI, *The Syntax*, zvláště shrnutí na s. 163–191.

⁷ V Joüonově gramatice jsou tvary we-qatal a we-yiqtol pojednány jako různé významy spojky ו (A Grammar, § 115, s. 379–381); typ we-qatal použitý v diskurzu je označován jako forma w-qatalti (§ 119, s. 396–406). Jedná se o různé pojetí slovesných tvarů a jejich kategorizace, ovšem hodnocení významu je shodné.

Hebrejskému slovesu chybí ve většině případů absolutní pojetí času, tj. morfologické či syntaktické zakotvení činnosti v době minulé, současné či budoucí vůči výpovědi mluvčího. Bylo by nepřesné říci, že si hebrejšтина tohoto aspektu není vědoma, nicméně tento aspekt nebývá jednoznačně vyjadřován gramatickou formou, nýbrž (je-li to třeba) kontextem, jinými slovními druhy (určení času) apod. Podobně i hebrejská participia a infinitivy postrádají absolutní časový aspekt. Za jistou výjimku mohou být považovány imperativy, které, nakolik se jimi mluvčí obrací na adresáta, často mají přítomný (resp. v očekávání futurální) význam.⁹

1.2 Řečtina

Řecké slovesné kategorie vyjadřují v prvé řadě spíše vid než absolutní čas. Řečtina rozlišuje jednání momentální (aoristní kmen), durativní či iterativní (přítomní kmen) a perfektivní (perfektní kmen).¹⁰ Aoristní kmen označuje dokonavý slovesný vid a nejčastěji se nachází v minulosti, ačkoli se s ním lze setkat i v jiných časech. Za nedokonavý je považován přítomní kmen, z něž lze vytvořit tvary pro všechny tři základní časy. Konečně perfektní kmen se též může nacházet ve všech třech časových sférách a označuje přetrvávající výsledek předešlé činnosti. Protiklad minulosti vůči přítomnosti v absolutním měřítku je dán augmentovanými tvary v indikativu.¹¹ Do konjunktivů (které jsou bez

⁸ K významu termínu „jmenná věta“ a „komplexní jmenná věta“ srov. NICCACCI, *The Syntax*, s. 23.

⁹ Good, *The Septuagint's*, s. 50–62, odlišně rozlišuje způsob „indikativní“, tj. prosté tvary *qatal* a *yiqtol* spolu s narativem a *we-qatalem*, dále způsoby infinitivu a participia a konečně způsoby volitivní (imperativ, kohortativ a jusiv). Výsledný obraz je však velmi podobný, neboť odlišit od sebe jednotlivé formy indikativní a volitivní je obtížné a hodně závisí na postavení slovesa ve větě.

¹⁰ Terminologie a označování jednotlivých slovesných modů se liší. Např. Good, *The Septuagint's*, s. 62–63, je nazývá *perfective (punctual)*, *imperfective (durative)* a *perfective-imperfective (stative)*; F. BLASS – A. DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1954, s. 199 je nazývají *momentan (punktuell)*, *durativ* (ve spojení s *iterativ*) a *perfektisch*.

¹¹ Tolik stačí říci pro nastínění odlišnosti řeckého a hebrejského slovesného systému. Vztah kategorie času a vidu v řečtině je předmětem živé diskuze. Blíže k vývoji a různým řešením tohoto vztahu srov. např. B. M. FANNING, *Verbal Aspect in New Testament Greek*, Oxford: Clarendon Press, 1990, zvláště s. 8–29.

augmentů) tento časový aspekt pronikl jen omezeně. Zvláště v indikativech lze proto rozlišovat z hlediska mluvčího časový aspekt – události, které se odehrály či odehrávaly v minulosti, které se dějí nyní a které teprve nastanou. Kromě toho však stále přetrvává aspekt vidový, který se projevuje jak v indikativech, tak v imperativech, infinitivech či participiích. Zvláště oproti hebrejštině je třeba zdůraznit, že tyto aspekty jsou obsaženy ve tvaru slovesa samotném a nezávisí na jeho pozici ve větě.

1.3 Obsah studie

Z výše řečeného je zřejmé, že převod slovesných tvarů z jednoho systému do druhého není snadný a že nutně dochází ke ztrátě některých aspektů přítomných v původním jazyce a k přidání některých aspektů typických pro jazyk cílový. Tento rozdíl poskytuje široké pole pro činnost překladatele, který různou volbou řeckých slovesných kategorií může pozměnit či posunout původní význam textu.

V následující studii se proto budeme zabývat způsobem, jakým překladatel (ℳAm) využívá řeckých slovesných kategorií, zvláště časů, a jak tyto slovesné kategorie ovlivňují celkové vyznění textu, zejména ve srovnání s ℳAm. Jelikož nevíme, jak vypadala předloha pro ℳAm, budeme se pokud možno vyhýbat označování ℳAm za překlad ℳAm. Jedná se o dvě rozdílné verze jednoho textu, jejichž odlišnost nespočívá jen ve skutečnosti překladu, ale na mnoha místech se mohla nacházet již na úrovni předloh, z nichž byly tyto texty opisovány či překládány. Jednou z výhod zaměření se na slovesné kategorie je to, že se jedná o posun mezi jazyky, a tedy o rozdíl mezi ℳAm a ℳAm způsobený (s největší pravděpodobností) překladem, nikoli opisem hebrejského či řeckého textu.

Při práci budeme vycházet z ℳAm v Rahlfsově vydání.¹² Odlišnosti mezi touto verzí a vydáním Zieglerovým či Sweteho jsou až na výjimky pro naši studii bezvýznamné.¹³

¹² *Septuaginta, id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, ed. Alfred Rahlfs. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979. Toto vydání bylo zvoleno proto, že je součástí BibleWorks 9.0.

¹³ Rozdíly ve tvaru sloves se nacházejí především u Sweteho. Jedná se převážně o případy, kdy Swete obsahuje jiné sloveso, ovšem ve stejném gramatickém tvaru (často i s obdobným významem), či o případy, kdy Swete obsahuje sloveso ve futuru místo konjunktivu aoristu (opět s obdobným významem). Tato druhá skutečnost by změnila čísla v níže uvedené tabulce, ale nikoli jejich interpretaci. V 4,8 se u Sweteho nachází

2. SLOVESA V ŘECKÉM TEXTU KNIHY ÁMOS

V ⚙Am se nachází celkem 577 sloves v různých tvarech. Jejich rozložení a ekvivalentní tvar v ⓂAm ukazuje následující tabulka.¹⁴

		qatal	yiqtol	we-qatal	we-yiqtol	narativ	participium	infinitiv	imperativ	substantivum	jiné	níc	celkem
prézens	<i>indikativ</i>	26	2	0	0	0	13	0	0	19	9	4	73
	<i>imperativ</i>	0	4	0	0	0	0	0	5	0	1	0	10
	<i>infinitiv</i>	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2
	<i>konjunktiv</i>	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
	<i>participium</i>	3	2	1	0	4	42	7	0	4	5	8	76
imperfektum	<i>indikativ</i>	3	3	0	0	1	2	2	0	0	0	5	16
perfektum	<i>indikativ</i>	4	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	6
	<i>participium</i>	0	0	0	0	0	8	0	0	5	1	0	14
aorist	<i>indikativ</i>	47	6	6	0	25	2	6	5	0	0	1	98
	<i>imperativ</i>	2	0	0	0	0	0	0	28	0	0	0	30
	<i>konjunktiv</i>	4	38	4	1	0	0	1	0	0	0	0	48
	<i>infinitiv</i>	0	1	0	0	0	0	19	0	1	0	0	21
futurum	<i>indikativ</i>	3	71	87	5	0	4	0	0	1	2	5	178
	<i>participium</i>	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2

pasivum místo aktiva, v 5,6 obsahuje Swete konjunktiv prézentu místo konjunktivu aoristu, v 5,10 odlišnou osobu a v 5,12 jiný rod participia. Na odlišnosti v 2,16 a 3,15 bude upozorněno později. Přehled odlišností srov. PARK, *The Book of Amos*, s. 139–142.

¹⁴ Základní statistika i gramatické určení řeckých slovesných tvarů je převzato z Bible-Works 9.0 s dvěma malými opravami: μη ἐκζητεῖτε v 5,5 je záporný imperativ, nikoli indikativ prézentu; ἐπιφύσω v 8,3 je indikativ futura, nikoli konjunktiv aoristu.

2.1 Indikativ prézentu

☩Am užívá ind. prez. slovesa λέγειν („říkat“) v první řadě pro vyjádření Boží mluvy, tj. pro hebrejské výrazy אָמַר („řekl“) či נָאֵם יְהוָה („výrok Hospodinův“, 22x a 19x), případně dalších sloves s podobným významem a použitím (sloveso ὁμνύειν „přísahat“ v 4,2; 8,7). Prézens se vyskytuje i tam, kde hovoří prorok (5,1 „slovo, které nad vámi vynáším“) či kde dochází ke komunikaci mezi autorem a čtenáři/posluchači (např. 2,11 „není to tak?“). Podobně se s ním lze setkat na místech, kde Bůh nejen hovoří, ale kde i jedná nebo se chystá jednat, tedy v tematice nadcházejícího trestu, případně obnovy (např. 2,13; 4,2; 6,8.11.14; 7,8; 8,11; 9,13 aj.). Ve všech těchto případech jde však spíše o symbolický význam sloves než o reálný, konkrétní popis událostí, a tedy spíše o popis započínajícího trestu či obnovy, které teprve přijdou. Z tohoto pravidelného úzu vybočují případy 1,3; 5,17 a 6,8, kde ☩Am užívá neočekávaně aorist (blíže viz 2.4).

Z dalších případů odpovídá řecký prezens hebrejským participiím (13x), na 4 místech vsouvá ☩Am sponové sloveso εἶναι či ὑπάρχειν („být“) do jmenných vět (4x) či nahrazuje sponové zájmeno ὅτι („on“), záporné οὐ („není“) či přídavné jméno ζῶν („živý“). Prostému qatalu odpovídá i přítomný (συστροφᾶς) ποιεῖται („dělá [spiknutí]“, vyjádření Ámosovy činnosti) v 7,10. V 8,2 ☩Am interpretuje tvar כָּב jako participium („přicházející“), nikoli jako qatal („přišel“, tak ℳAm s masoretskou vokalizací), nicméně beze změny významu. Yiqtolu odpovídá prezens v přirovnání (πο ὧν τρόπον, „tak, jako“, ℳAm po כַּכּ) v 2,13 a 7,9.

Pro přímý popis trestu není prezens použit nikde. Pro popis provinění je prezens použit výslovně jen v Ámosových slovech směřovaných Amasjášovi v 7,16.

2.2 Indikativ imperfekta

Imperfektum se v ☩Am vyskytuje 16x. Na pěti místech se objevuje tam, kde ℳAm nemá žádné sloveso; z toho 4x je vsunuto sponové sloveso εἶναι („být“, zatímco v 2,7 řeší ☩Am slovesem κονδυλίζειν („udeřit“) problém s „hlavou chudáků“, přítomný v ℳAm, neboť díky tomuto

slovesu jsou „šlapání po prachu země“ a „bití hlav chudáků“ dvě samostatné věty.¹⁵

Více jsou imperfekta použita při popisu provinění národů i Izraele. *ḤAm* jich využívá při popisu viny Sýrie (1,3) a Amónu (1,13), zatímco u ostatních (Týru, Moábu, Idumeje a Judska) užívá aoristů; v případě Pelištejců si vystačí s infinitivy.¹⁶ Provinění národů v *Am* 1–2 je v *ḤAm* uvozeno střídavě¹⁷ spojkou *ʾvθ' ʾv* (1,3.9.13; 2,1.6) a *ʿvεκεν* (1,6), resp. *ʿvεκα* (1,11; 2,4). Zatímco po první spojce následují aoristy nebo imperfekta, po druhé následují infinitivy. Jsou-li však tyto infinitivy dále rozvedeny (s již zmíněnou výjimkou Pelištejců), volí *ḤAm* i zde mezi aoristem a imperfektem, přičemž tento rozdíl neodráží žádné odlišnosti v *ṢAm* a odpovídá povaze činnosti. Imperfektem je vyjádřeno rozřezávání těhotných železnými pilami Syřany a rozparování těhotných žen Amónovci (1,3.13), zatímco provinění Týranů (1,9), Idumejců (1,11), Moábu (2,2) a Judska (2,4) jsou vyjádřena aoristem jako ukončená jednorázová činnost.

Provinění Izraele (2,6–8) je formulováno zčásti pomocí aoristů, zčásti pomocí imperfekt a participií. *ḤAm* začíná aoristem („protože vydali za stříbro spravedlivého...“, 2,6), následně po participiu (viz pozn. 15 a 51) pokračuje imperfektem („a bili do hlav chudých“, 2,7), navazuje aoristem („cestu ubohých zkrřivili“, 2,7) a opět se vrací k imperfektu („syn i jeho otec chodili za toutéž dívkou“). Po vyjádření účelu („aby znesvětili jméno svého Boha“) se přidržuje imperfekta („dělali závěsy vedle oltáře“, 2,8) doplněného participiem („svazující¹⁸ své pláště provázky“). V *ṢAm* následuje po úvodním infinitivu participium (2,7), dále rozvedené *yiqtol*y (2,7–8). Tyto slovesné tvary odkazují na probíhající, habituální děj, který není nutně omezen na minulost, spíše je stále probíhající, tedy přítomný.

¹⁵ *ṢAm* 2,6–7: „...a chudáka pro pár opánků. Šlapou po prachu země do hlavy nuzných“; *ḤAm* 2,6–7: „...a chudáka pro sandály, kráčejíci po prachu země, a *bili* do hlav nuzných...“.

¹⁶ To je způsobeno mj. tím, že v případě Pelištejců (1,6–8) je celé provinění uvedeno spojkou *ʿvεκεν*, po níž následuje infinitiv. Toto provinění je dále rozvedeno vyjádřením účelu, což je opět vyjádřeno infinitivy. Proto zde není pro případné užití aoristu nebo imperfekta místo.

¹⁷ Pravidelné střídání je narušeno jen mezi výrokem proti Amónu (1,13–15) a proti Moábu (2,1–3), neboť v obou výroci se objevuje *ʾvθ' ʾv*.

¹⁸ Je možné, že zde *ḤAm* čte jen s vokalizací aktivního, nikoli pasivního participia. V tom případě se nijak neodchyluje od souhláskového textu shodného s *ṢAm*. Srov. W. RUDOLPH, *Joel, Amos, Obadja, Jona*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1974, s. 139.

2.3 Indikativ perfekta

Indikativ perfekta je v 6Am nepříliš využívaným slovesným tvarem. V 5,15 se nachází protiklad dvou perfekt sloves $\mu\iota\sigma\epsilon\iota\upsilon$ a $\alpha\gamma\alpha\pi\alpha\upsilon$ („nenávidět“ a „milovat“). Slovesa jsou v první osobě pl. ($\mu\epsilon\mu\iota\sigma\eta\kappa\alpha\mu\epsilon\upsilon$... $\kappa\alpha\iota\ \eta\gamma\alpha\pi\eta\kappa\alpha\mu\epsilon\upsilon$), a věta je tedy přímou řečí vloženou do úst Izraelcům (uvozenou $\delta\upsilon\upsilon\ \tau\rho\acute{o}\tau\omicron\pi\omicron\nu\ \epsilon\iota\pi\alpha\tau\epsilon$, „jak jste řekli“, 5,14), na niž Bůh odpovídá tím, jak by taková nenávist a láska měly vypadat:

6Am 5,14–15

... jak jste řekli:

„Pojali jsme v nenávist zlo
a zamilovali jsme si dobro.“

Obnovte soud v branách,
aby se Pán Bůh vševládny slitoval
nad přeživšími Josefa.

8Am 5,14–15

... jak říkáte.

Nenávidíte zlo
a milujte dobro,

ustanovte v bráně právo!
Snad se Hospodin, Bůh zástupů,
slituje nad zbytkem Josefa.

Vzhledem k 8Am má tento text odlišný význam, neboť v 8Am se nacházejí imperativy. Bůh zde pokračuje ve své výzvě z 5,14 a parafrázuje svá slova obměnou se slovesy „milovat“ a „nenávidět“: „Nenávidíte zlo a milujte dobro!“ V hebrejské podobě se imperativy $\וְאַהֲבֵה$ a $\וְשָׂנְאֵה$ („nenávidíte“ a „milujte“) liší od qatalu $\וְאַהֲבֵה$ a $\וְשָׂנְאֵה$ („nenáviděli jsme“ a „milovali jsme“) jen jedním písmenem a ke změně mohlo dojít jedním či druhým směrem náhodou či úmyslně, byť k němu muselo dojít u dvou sloves současně, což odkazuje spíše k úmyslnému zásahu.²²

Podobně v 5,21 Bůh o sobě říká: „Pojal jsem v nenávist a zavrhl jsem vaše svátky“, a v 6,8 přísahá: „Pohrdám pýchou Jáкова a jeho země jsem pojál v nenávist a vyhladím město...“. Poslední indikativ perfekta se nachází v 9,12 a označuje „národy, nad nimiž bylo povoláno (perf.) mé jméno nad nimi²³“.

S výjimkou 5,15, kde je odchylka způsobena patrně odlišnou předlohou, jsou perfekta použita ve významovém souladu s 8Am.

²² K této změně však mohlo dojít již v hebrejské předloze 6Am, jak dosvědčuje 4QXII^g (B. EGO – A. LANGE – H. LICHTENBERGER – K. DE TROYER, *Minor Prophets*, Biblia Qumranica, sv. 3B, Leiden: Brill, 2005, s. 57).

²³ Použitá vazba je hebraismus, v řecké větě narušuje plynulost textu.

2.4 Indikativ aoristu

Indikativ aoristu je druhý nejpoužívanější slovesný tvar v ŠAm (98 výskytů). Popisuje obvykle ukončený jednorázový děj, a odpovídá proto často hebrejskému narativu a formě qatal (srov. např. 4,9–11). V aoristu se nacházejí nejčastěji popisy provinění Izraele a okolních národů, ale též činnost Boží vůči Izraeli (především 2,9–11; 4,6–11 s příslušným komentářem níže), popis vidění apod.

Tendence umísťovat slovesa do minulosti vynikne ve srovnání s MAm hlavně tam, kde je aorist použit na místě hebrejského yiqtolu. Prvním případem je motto knihy v 1,2. MAm volí spíše jistou nadčasovost nebo přítomnost/budoucnost (musíme-li volit v cílovém jazyce překladu nějaký čas), což je patrné mj. z toho, že následuje forma we-qatal. Text v ŠAm zní:

A řekl:

Pán promluvil ze Siónu a z Jeruzaléma vydal svůj hlas
a zaplakaly pastviny pastýřů a vyprahl vrchol Karmelu.

Aorist odpovídá yiqtolu také v 2,7 (viz 2.2).

V 5,10–11 jsou slovesa popisující příčinu budoucího trestu v aoristu, jednou v imperfektu (srov. výše): „Pojali v nenávist ... a zošklivili si“. V MAm se na tomto místě nacházejí qataly proložené yiqtol (věty ve formě qatal-x a waw-x-yiqtol), které hovoří spíše o obecné činnosti bez časového zasazení, tedy spíše o trvajících habituálních činnostech („Nenávidí ... oškliví si“).

Odlišným způsobem si MAm a ŠAm neodpovídají ve slovesných tvarech v 4,4–5. Zatímco MAm obsahuje imperativy a jeden infinitiv,²⁴ ŠAm uvádí aoristy. Místo ironické výzvy k hřešení najdeme u ŠAm popis minulého hříšného jednání Izraelitů:

Vešli jste do Bét-elu a spáchali jste nezákonnost,
v Galgálu jste rozmnožili své bezbožné jednání,
a přinesli jste zrána své oběti,
své dárky třetího dne;

²⁴ Jedná se o tvar קָטַל. Ačkoli hebrejský infinitiv může mít funkci imperativu, je přítomnost tohoto infinitivu mezi imperativy zvláštní, ale ne nemožná. Celkový text ŠAm je zde tak odlišný, že WOLFF, *Dodekapropheton* 2, s. 248, a podobně RUDOLPH, *Joel*, s. 170, navrhuji odlišnou předlohu יִקְרְאוּ מִחַיִּים תּוֹרָה .

⊗Am následný we-qatal také aoristem. To napomáhá mj. interpretaci verše jako odkazu na samařskou sektu.²⁹

Aorist ἐπληθύνετε („rozмноžili jste“) v 4,9 odpovídá hebrejskému infinitivu נִרְבֶּה ve významu „mnoho“. ⊗Am tím vytváří samostatnou větu, která se vymyká kontextu a představuje jednání Izraelitů v protikladu k jednání Hospodinovu. Aoristy v 1. a 2. kapitole též odpovídají v ℳAm infinitivům, což je zde ovšem dáno odlišnou stavbou věty, a nedochází proto k žádnému posunu významu mezi ⊗Am a ℳAm.

Konečně na třech místech užívá ⊗Am aorist tam, kde jindy využívá prezenty (1,3; 5,17; 6,8). V 1,3 ⊗Am uvádí aorist εἶπεν („řekl“) na místě, kde ℳAm má standardní qatal, nicméně jde o uvedení Božího výroku, pro který ⊗Am téměř bez výjimek využívá prezenty (λέγει, „říká“). Jedná se o uvedení prvního z řady výroků proti národům (Am 1–2), které všechny začínají stejně. Odlišením úvodu tohoto výroku slovy καὶ εἶπεν („a řekl“) tak odděluje tento výrok od následujících a přiřazuje jej k výroku předchozímu (1,2, též uvozenému καὶ εἶπεν, v ℳAm narativem) a činí z něj součást úvodního motta, zatímco v ℳAm je tento výrok prvním z výroků proti národům. To znamená, že pro ⊗Am výrok proti Sýrii (proti Aramu v ℳAm) není jedním z paralelních výroků proti okolním národům, nýbrž je jako součást úvodního motta jedním z hlavních témat knihy.³⁰

ℳAm 1,1–5

Slova Ámose, která...

A řekl: „Hospodin ze Sijónu zařve...“

Toto praví Hospodin:

„Pro trojí zločin...

A uvrhnu...“

Toto praví Hospodin:

„Pro trojí zločin...

⊗Am 1,1–5

Slova Ámose, která...

A řekl: Pán ze Sijónu promluvil...“

A řekl Pán:

„Kvůli třem nezákonnostem...

A uvrhnu...“

Toto praví Pán:

„Kvůli třem nezákonnostem...

Uvedení Božího výroku v 5,17 slovesem v aoristu (εἶπεν, „řekl“) je sice v kontextu ⊗Am překvapující, nicméně se nezdá mít žádný větší význam. Aorist ὤμοσεν („přísahal“) v 6,8 oproti qatalu slovesa נִשָּׁב in ℳAm přenáší Boží přísahu do minulosti, což je zapříčiněno vsunutím spojky ὅτι („protože“) na začátek verše, která úzce spojuje předchozí verše s 6,8.

²⁹ Srov. GLENNY, *Finding Meaning*, s. 169–170.

³⁰ K posunu významu dochází též vypuštěním ukazovacího zájmena (hebr. הַז, řecké τὰδε, typické pro další výroky proti národům). PARK, *The Book of Amos*, s. 169–171, spatřuje v této změně důsledky dokonce pro strukturu celé knihy.

2.5 Indikativ futura

Indikativ futura je v 𐤀Am nejčastější slovesnou formou (177 výsky-
tů). V naprosté většině se jedná o výskyty, kterým v 𐤌Am odpovídá
yiqtol nebo we-qatal, tedy formy používané též pro futurum či násled-
nou činnost.

Na 5 místech odpovídá hebrejským formám we-yiqtol. V 5,14 se na
místě hebrejského we-yiqtolu v 𐤌Am nachází sice futurum, ovšem ve
vazbě, která jasně naznačuje účel, resp. účinek (καὶ ἔσται οὕτως, „a sta-
ne se, že“). V 5,24 se nachází v pasáži, kde je 𐤌Am víceznačný, neboť
𐤁𐤓 může vyjadřovat výzvu („ať se valí“) i oznámení („bude se valit“,
„valí se“) a 𐤀Am volí druhou možnost, lépe zapadající do kontextu.
V 𐤀Am plynule navazuje na předchozí slovesné tvary; 5,21 začíná Bo-
žím rozhodnutím v perfektu („pojal jsem v nenávisť“) a pokračuje fu-
tury v kombinaci s imperativem („nepřijmu... neshlédnu... odstraň...
nebudu poslouchat...“), čímž ukazuje na právě zahájenou činnost, kte-
rou Bůh reaguje na jednání Izraelců. Futurum v 5,24 je pokračováním
této Boží činnosti, bude to on, kdo zvrátí situaci a nastolí právo. Naopak
v 8,5 dvakrát za sebou prosté řecké futurum odpovídá hebrejské formě
we-yiqtol vyjadřující účel („budeme obchodovat... otevřeme“) a vzhle-
dem k 𐤌Am posouvá 𐤀Am začátek účelu o dvě slovesa dále (tj. až
k „abychom zmenšili... bychom zvětšili... zfalšovali“):³¹

𐤌Am 8,5

Kdy přejde měsíc,
abychom obchodovali obilím,
a (kdy přejde) sobota, bychom
otevřeli sýpky,
abychom zmenšovali éfu
a bychom zvětšovali šekel
a bychom falšovali podvodné váhy?

𐤀Am 8,5

Kdy pomine měsíc
a my budeme obchodovat,
a sobota a my otevřeme sklady,
abychom zmenšili míru
a bychom zvětšili závaží
a (abychom) zfalšovali váhy?

Podobně v 𐤌Am 9,1 je zachvění prahů ve formě we-yiqtol („aby se
zachvěly prahy“), a tedy účelem prorokova udeření, zatímco v 𐤀Am se
jedná o prostý následek („a zachvějí se brány“).

³¹ Tj. tam, kde 𐤌Am má vazbu 𐤃 s infinitivem a řečtina infinitiv v genitivu. I kdyby
v předloze 𐤀Am byly slovesné tvary bez koncových 𐤓, jednalo by se stále o vyjádření
účelu. Kromě toho by se to týkalo obou sloves současně, a tedy by se jednalo spíš
o úmyslnou změnu než o chybu v přepisu.

Pozoruhodný je verš 3,8, v němž se nachází závěr a vyvrcholení pasáže 3,3–8. Po dlouhé litanii vztahů mezi dvěma jevy se nachází shrnutí, které v \mathfrak{G} Am zní:

Lev zařve, kdo se nebude bát? Pán Bůh promluvil, kdo nebude prorokovat?

Zatímco v \mathfrak{M} Am obě věty mají shodnou strukturu (qatal – yiqtol), v \mathfrak{G} Am první má dvě futura, druhá aorist a futurum. Tato odlišnost má značný dopad na interpretaci celého bloku 3,3–8. V \mathfrak{M} Am se představuje řada obecně formulovaných „kauzálních vztahů“ (3,3–6), která je završena tím, že děje-li se ve městě zlo, činí je Hospodin,³² a poznámkou o tom, že Bůh to vždy oznámí předem svým prorokům. Potom přechází do konstatování v qatalu, že lev zařval a že Hospodin promluvil, a že se tedy lidé musí bát a prorok prorokovat. Tím, že \mathfrak{G} Am formuluje zmiňované „kauzální vztahy“ v 3,3–6 futurem a futurum převládá i v 3,7–8, jsou tyto části úzce propojeny. Verš 3,8a se tak stává pokračováním „litanie vztahů“, byť bez tázacího/podmínkového uvození $\epsilon\iota$ („zdali“), a vrcholem kompozice se stává až 3,8b, kde autor přechází do aoristu: „Pán promluvil, a³³ kdo nebude prorokovat?“ Celá struktura se tak stává průhlednější a srozumitelnější a směřuje k tvrzení, že prorok nemůže mlčet, nýbrž musí hovořit, stejně jako všechny jiné věci mají svou příčinu či následek. O tuto „pozici závěru“ či „vrcholu“ kompozice se dělí s veršem 3,7, který je též ve futurum a zmiňuje „automatický“ vztah mezi Božím jednáním a předchozím varováním. Použití futura pro celou kompozici umísťuje tento blok do sféry možnosti, která se aoristem v 3,8 stává přítomností – „Hospodin promluvil“, tj. ona možnost/budoucnost se již stává realitou/přítomností.³⁴

Zcela zarážející je trojí výskyt futura v \mathfrak{G} Am 4,6–8. V \mathfrak{M} Am Bůh vypočítává, co všechno udělal, aby Izrael přiměl k návratu, a vždy končí oznámením, že se k němu nenavrátili. V \mathfrak{G} Am začíná 4,6 futurem, jako by chtěl autor hovořit o nastávajícím trestu, ovšem vzápětí říká: „A ne-

³² Tolik spíš dle kontextu. Otázka může mít i jiný význam: „Zdali se děje ve městě zlo, a Hospodin nebude jednat?“ V tom případě se jedná nikoli o původ zla, které se děje, ale o to, že Hospodin nebude mlčet ke zlu, které člověk páchá. Tento výklad srov. např. M. J. MULDER, „Ein Vorschlag zur Übersetzung von Amos III 6b,“ *Vetus Testamentum* 34, č. 1 (1984): 107.

³³ Řecké καὶ nemá v \mathfrak{M} Am žádný ekvivalent.

³⁴ Podobně srov. GLENNY, *Amos*, s. 65–67.

obrátili jste se ke mně“. V 4,7 začíná další sloka, tentokrát aoristem, nicméně následně opět přechází do futura (4,7–8), aby se nakonec autor zase vrátil ke konstatování v aoristu: „A neobrátili jste se ke mně“ (4,8). Všechny další sloky jsou pak vedeny důsledně v aoristu (4,9–11):

A já vám dám bolest zubů ve všech vašich městech a nedostatek chleba ve všech vašich místech, a nevrátili jste se ke mně, říká Pán. Odepřel jsem vám déšť tři měsíce přede žněmi a svlažím jedno město a jedno město nesvlažím, jeden díl bude svlažen, a díl, který nesvlažím ho³⁵, uschne. A shromáždí se dvě a tři města do jednoho města, aby se napila vody, a nebudou uspokojena, a nevrátili jste se ke mně, říká Pán. Udeřil jsem vás...

To, že se jedná o odlišnosti řeckých časů a že text v této podobě je jen obtížně srozumitelný,³⁶ ukazuje nikoli na odlišnou textovou předlohu nebo systematický úmysl překladatele, ale mnohem spíše na způsob překladu (viz závěr).³⁷

Futurum οὐκ ἔσται („nebude“) v 5,6 odpovídá kontextu (hebr. יָאֵר). V 1,5.8 se na místě dvou futur v 𐤀𐤌𐤎 nachází v 𐤌𐤎 participium slovesa יָרַח („držící“). Zdá se, že – není-li rozdíl zapříčiněn odlišnou předlohou – překladatel 𐤀𐤌𐤎 slovesu nerozuměl a přeložil je podle kontextu, a to bez ohledu na slovesný tvar a pokaždé jiným slovesem.³⁸ Participium v 𐤌𐤎 odpovídá futuru v 𐤀𐤌𐤎 také v 9,13, kde autor zcela mění strukturu celé krátké věty.³⁹

Substantivum 𐤌𐤎 odpovídá futuru v 𐤀𐤌𐤎 ve verších 1,14; 2,16 a 6,10. V prvním případě se jedná o zcela jiné slovo (σεισθήσεται „zachvěje se“; בָּסַר „v bouři“); 𐤌𐤎 svým tvarem jen stěží umožňuje interpretaci slova jako slovesa ve formě we-qatal. Ve verši 2,16 čte 𐤀𐤌𐤎 sloveso ve formě we-qatal („a najde“), což je způsobeno mj. přehozený-

³⁵ Opět jde o napodobení hebrejské syntaxe.

³⁶ GLENNY, *Amos*, s. 80–81, píše, že řecký čtenář by z textu vyvodil, že Izraelité měli svým návratem k Bohu reagovat na hrozbu trestu. Podobně v 4,7 je čtenář svědkem probíhajícího trestu, a opět jeho reakce nebyla adekvátní. Ačkoli je možné, že čtenář text takto vnímal, nemění to nic na faktu, že text postrádá vnitřní logiku.

³⁷ WOLFF, *Dodekapropheton* 2, s. 248, výstižně píše, že „Septuaginta... se futurálním tvarem snaží připojit nový výrok k 5. verši jako oznámení trestu“, což je patrně jediné možné vysvětlení, které ovšem bude mít důležité důsledky pro pochopení způsobu překladu.

³⁸ GROV, DINES, *The Septuagint of Amos*, s. 57–58. RUDOLPH, *Joel*, s. 126, hodnotí důvod volby řeckého překladu jako „nevýjasněný“.

³⁹ 𐤀𐤌𐤎: „Sklizeň dosáhne až do vinobraní a ztmavne hrozen v době setí a hory budou kapat moštěm a všechny kopce budou hustě osázeny.“

mi souhláskami v předloze, jak dosvědčuje například rukopis 4QXII^c.⁴⁰ Konečně v 6,10 \mathfrak{G} Am chápe tvar וַיִּשְׂרֹף („a jeho spalovač“) jako sloveso ve formě qatal (3. pl.) analogicky k prvnímu slovesu ve verši (וַיִּשְׂרֹף , „a vezme ho“),⁴¹ které čte stejně (\mathfrak{M} Am první interpretuje jako sloveso 3 sg. se zájmeným sufixem, druhé slovo jako substantivum se zájmeným sufixem):

\mathfrak{M} Am 6,10

A vezme ho jeho strýc a jeho spalovač,
aby vynesl jeho kosti z domu...

\mathfrak{G} Am 6,10

A vezmou jejich příbuzní a snažně
vynesou jejich kosti z domu...

Konečně na 5 místech neodpovídá futuru v \mathfrak{G} Am nic v \mathfrak{M} Am. Jednou (3,10) se jedná o sponové sloveso εἶναι („být“) a význam řecké i hebrejské výpovědi je – alespoň co se týká slovesných tvarů – totožný. V 3,11 je přidáno sloveso ἐρημωθήσεται („bude zpustošen“), protože hovoří-li \mathfrak{G} Am o Týru a takto interpretuje i první slovo (\mathfrak{M} Am רַעַי , interpretováno jako „nepřítel“),⁴² nedával by text bez tohoto slovesa smysl. V 3,15 uvádí \mathfrak{G} Am dvě slovesa⁴³ („zbořím a udeřím“) namísto jednoho („udeřím“) v \mathfrak{M} Am, gramaticky však se v obou případech jedná o stejný tvar odpovídající hebrejskému we-qatal.

V 4,2 se objevuje v \mathfrak{G} Am zcela odlišný text než v \mathfrak{M} Am. Sloveso ἐμβαλοῦσιν („vhodí“) v \mathfrak{G} Am je vůči \mathfrak{M} Am navíc; samotný hebrejský text je problematický pro větší množství zřídka se vyskytujících slov.⁴⁴ V 6,9 se v \mathfrak{G} Am nachází celá krátká věta navíc; po oznámení o smrti dotyčných \mathfrak{G} Am uvádí, že καὶ ὑπολειφθήσονται οἱ κατὰλοιποι („a budou ponecháni zbylí“). Tato věta tvoří v \mathfrak{G} Am plynulý přechod k 6,10, neboť vysvětluje, jak je možné, že když všichni v domě zemřeli (v. 9), stále tam ještě někdo je.⁴⁵

⁴⁰ Srov. EGO – LANGE – LICHTENBERGER – De TROYER, *Minor Prophets*, s. 53: וְיִשְׂרֹף . Sweteho vydání doplňuje podstatné jméno „silný“, ale sloveso „najít“ ponechává: καὶ ὁ κραταιὸς οὐ μὴ εὕρησεν.

⁴¹ DINES, *The Septuagint of Amos*, s. 202–203, se domnívá, že \mathfrak{G} Am se snaží vyhnout zmínce o pálení mrtvých, které považoval za nepřipustné (ať už se jednalo o cokoli).

⁴² K důvodům, proč \mathfrak{G} Am interpretuje רַעַי jako „Týr“ místo „nepřítel“, a k významu této interpretace pro židovstvo Druhého chrámu srov. GLENNY, *Finding Meaning*, s. 137–139.

⁴³ Zieglerovo vydání obrat καὶ πατάξω neobsahuje.

⁴⁴ Blíže viz GLENNY, *Finding Meaning*, s. 103–105. \mathfrak{G} Am „přesahuje“ svou větou do verše 4,3.

⁴⁵ Naopak podle WOLFFA, *Dodekapropheton* 2, s. 324, se jedná o zmírnění trestu.

2.6 Konjunktiv prézentu

Prézentní konjunktiv lze v $\mathcal{G}\text{Am}$ najít dvakrát ve vedlejší větě účelové a časové (po spojkách ὅπως a ὅταν , „aby“ a „když“, v 1,13 a 3,14) a jednou v hlavní větě se zesíleným záporem (7,10), vždy ve významové shodě s $\mathcal{M}\text{Am}$.

2.7 Konjunktiv aoristu

Konjunktiv aoristu je v $\mathcal{G}\text{Am}$ nejčastěji využit se zápornkou οὐ μὴ pro zápor v budoucnu. Samotné záporné futurum je v $\mathcal{G}\text{Am}$ zřídka, nachází se jen v 3,6.8(2x); 4,7; 5,22; 8,8. V $\mathcal{M}\text{Am}$ této vazbě odpovídá vždy záporný yiqtol s tímto významem (23x).

Kromě tohoto použití se konjunktiv aoristu vyskytuje ve vedlejších větách po ὅπως („aby“), po ἐὰν („jestliže“) a po ὅταν („když“). To v $\mathcal{M}\text{Am}$ odpovídá různým vyjádřením účelu v hebrejštině: větám s וַיִּשְׁמַע („aby“, s následným infinitivem nebo yiqtolem), jednou větě ve formě we-yiqtol (4,1), jednou záporné větě s částicí וְאֵין („aby ne“, 5,6). Ve verši 5,15 mu v $\mathcal{M}\text{Am}$ odpovídá částice וַיִּשְׁמַע („snad“), s níž má však věta odlišný význam. Nejedná se o účel („aby se slitoval“, $\mathcal{G}\text{Am}$), nýbrž o vyjádření naděje („snad se smiluje“, $\mathcal{M}\text{Am}$). Větám s ἐὰν („jestliže“) odpovídají v $\mathcal{M}\text{Am}$ věty uvozené spojkou וְאֵין („jestliže“); $\mathcal{G}\text{Am}$ respektuje toto pravidlo bez ohledu na slovesné tvary, které se nacházejí v $\mathcal{M}\text{Am}$ – ať je to yiqtol , nebo pokračovací formy we-qatal (5,19–20). Ve dvou případech se jedná o vazbu καὶ ἔσται ἐὰν („a stane se, když“, 6,9; 7,2). Dvakrát se konjunktiv aoristu nachází po ὅν τρόπον ὅταν („jako když“, 3,12; 5,19, v $\mathcal{M}\text{Am}$ po spojení וְכַדְּכֵן , jednou s qatalem , jednou s yiqtolem).

2.8 Imperativ prézentu

Imperativ prézentu je v $\mathcal{G}\text{Am}$ ve srovnání s imperativem aoristu zřídka (10x). Překládá 5x hebrejský imperativ (4,12; 7,12 [2x]; 7,15; 7,16), 4x záporný jussiv (5,5 [3x]; 7,16) a 1x částicí οὐ („pst!“) ve významu výzvy (6,10). Rozdíl proti imperativu aoristu je zde pochopitelný – jedná

se obvykle o stav, nikoli o jednorázovou ukončenou činnost, případně o slovesa pohybu, u nichž je tento imperativ obvyklý.⁴⁶

2.9 Imperativ aoristu

Imperativy aoristu se v \mathfrak{S} Am vyskytují celkem 30x a ve 28 případech odpovídají hebrejským imperativům v \mathfrak{M} Am. Výjimkou jsou dva případy v 7,3.6, kde jim v \mathfrak{M} Am odpovídají formy qatal. To znamená, že místo Hospodinova konstatování, že se slituje, jej o slitování žádá Ámos. Vzápětí však autor vždy konstatuje, že se tak nestane, a celkové vyznění obou textů (\mathfrak{S} Am a \mathfrak{M} Am) je shodné:⁴⁷

\mathfrak{M} Am 7,3

Hospodin se nad tím slitoval:

„Nestane se to,“ řekl Hospodin.

\mathfrak{S} Am 7,3

„Smiluj se nad tím, Pane!“

„A toto se nestane,“ řekl Pán.

2.10 Infinitiv prézentu

Infinitiv prézentu se v \mathfrak{S} Am vyskytuje 2x. V 4,12 vyjadřuje účel (ἐτοιμάζου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι, „připrav se vzývat“) a interpretuje tvar לְקַרֵּא jako infinitiv slovesa קָרָא, „volat“. V \mathfrak{M} Am se jedná o infinitiv podobného slovesa s významem „jít vstříc“ či „jít naproti“, který se v této ustálené podobě užívá jako předložka: „Připrav se jít vstříc“. Druhý infinitiv se vyskytuje v 8,6 a též vyjadřuje účel: „abychom nakupovali“ (τοῦ κτᾶσθαι). Stojí zde v kontrastu ke třem infinitivům aoristu, které mu předcházejí a které se v kontextu stávají přípravnými činnostmi pro toto nakupování („abychom zmenšili... zvětšili... zfalšovali... kupovali...“). V \mathfrak{M} Am oproti tomu stojí všechny infinitivy s předložkou ל in 8,5–6 gramaticky na stejné úrovni (srov. též 2.5).

⁴⁶ Srov. FANNING, *Verbal Aspect*, s. 341–354.

⁴⁷ Použitý hebrejský qatal קָטַל vypadá odlišně než imperativ (פָּקֹד) a náhodná změna na dvou místech hebrejské předlohy není pravděpodobná. Jestliže se jednalo o změnu od qatalu k imperativu, bylo by ji možné vysvětlit jako snahu vyhnout se umístění smilování do minulosti, jak by překlad qatalu aoristem předpokládal, když se vyprávění odehrává v přítomnosti.

2.11 Infinitiv aoristu

Infinitiv aoristu je téměř důsledně používán k vyjádření účelu a v *ℳAm* mu odpovídá obvykle vazba infinitivu s *ל*. V tomto případě je zajímavé srovnání s vyjadřováním účelu pomocí spojky *ὅπως* („aby“), která odpovídá v *ℳAm* spojce *לְמַעַן* („aby“).

Na jednom místě využívá *ℳAm* infinitivu aoristu tam, kde v *ℳAm* je substantivum, ovšem je to patrně zapříčiněno tím, že *ℳAm* vnímá část hebrejského toponyma *לְבוֹא חָמָא* („Levó-Chamát“, 6,14) v předloze právě jako infinitiv slovesa *בִּיא*. V 3,5 následuje po *ἀνευ* a v *ℳAm* mu odpovídá *yiqtol*, ovšem význam vazeb je stejný („aniž by chytil“).

2.12 Participium prézentu

ℳAm 4x vyjadřuje participiem *λέγων* či *λέγοντες* („řka“ či „řkouce“) hebrejské uvození přímé řeči *לֵאמֹר* (infinitiv s funkcí uvození přímé řeči). Ve většině případů mu v *ℳAm* odpovídá též participium (42x).

Na 5 místech se objevuje vůči *ℳAm* navíc. V 1,3 je shodně s 1,13 zmínka o těhotných ženách a participium je součástí obratu označujícího těhotné ženy (v *ℳAm* se nevyskytuje, protože řecký text je zde zcela odlišný);⁴⁸ v 3,4 a 5,20 odpovídá *οὐκ ἔχων* („nemající“) hebrejskému dativnímu vyjádření vlastnictví; v 6,3 jednomu hebrejskému slovesu v narativu (*וַתִּגִּישׁוּ*, „a přibližují“) odpovídají dvě řecká participia (*οἱ ἐγγιζοντες* και *ἐφαπτόμενοι*, „přibližující se a sahající“). *ℳAm* zde lehce mění význam, ovšem dosahuje toho výběrem sloves, nikoli slovesným tvarem, neboť participium je plným ekvivalentem pro hebrejský po participiu následující narativ. V 6,5 dochází k celkovému odklonu od *ℳAm*, neboť první participium, perfektní (*ἑστῶτα*, „trvalý“), se objevuje místo substantiva *דָּוִד* („David“), druhé, prezntní (*φεύγοντα*, „běžící“), se nachá-

⁴⁸ Jde o obrat *τὰς ἐν γαστρὶ ἐχούσας*. Je nepravděpodobné, že by tu došlo k záměně *הַרְיוֹת* za *הָרִיוֹת*, jak píše PARK, *The Book of Amos*, s. 146. Ostatní řecké termíny gramatickým tvarem i počtem odpovídají *ℳAm*, byť mají odlišný význam. Je pravděpodobné, že *ℳAm* měl předlohu již s touto variantou, srov. 5QAmos (EGO – LANGE – LICHTENBERGER – De TROYER, *Minor Prophets*, s. 49).

zí v části verše, která je svou povahou zcela „exegetická“,⁴⁹ a je obtížné stanovit, čemu přesně odpovídá v *ℳAm*.⁵⁰

☩*Am* obsahuje participium často tam, kde *ℳAm* má pokračovací formy (např. *we-qatal* či *narativ*) následující po participiu. Zvláště je to viditelné v *Ámosových* doxologiích, kde se slovesa vztahují na Boha (4,13; 5,7–9; 9,5–6). V doxologiích ☩*Am* takto zjednodušuje hebrejskou syntax, neboť s jednou výjimkou v 5,7 využívá participií pro veškerou Boží činnost, ať je vyjádřena jakýmikoli tvary (i např. prostým *qatalem*).

ℳAm 9,5–6

A Pán, Hospodin zástupů,
dotýkající se země,
a ona se rozpouští, ...
Stavějící v nebi své stupně
a svou klenbu nad zemí zakládá,
povolávající vody moře
a vylévá je na povrch země...

☩*Am* 9,5–6

A Pán, Pán Bůh vševládný,
dotýkající se země,
a třesoucí s ní, ...
stavějící svůj výstup do nebe
a svůj příslib na zemi zakládající,
povolávající vodu moře
a vylévající ji na tvář země...

Smysl však zde nemění. Participia převládají též při popisu lidského jednání, kde *ℳAm* má též participium následované dalšími tvary.⁵¹ Srov. např. 6,3–6, kde – kromě participií kopírujících participium hebrejské – jedno participium odpovídá *narativu*, jedno adjektivu a jedno *yiqtol*:

ℳAm 6,3–6

Oddalující
přibližují (*nar.*)
–
ležící
povalující se (*adj.*)

☩*Am* 6,1–3

Přicházející
přibližující
uchopující
spící
povalující se

ℳAm 6,3–6

jedoucí
blábolící
píjící
mažou se (*yiqtol*)
netrápí se (*qatal*)

☩*Am* 6,1–3

jedoucí
blábolící
píjící
mazající se
netrápili se

⁴⁹ Srov. PARK, *The Book of Amos*, s. 155.

⁵⁰ ☩*Am* vzhledem k *ℳAm* zcela přepracovává smysl věty, ovšem zůstává věren kontextu 6,4–6. Větou: „... považovali je za stále, nikoli za ubíhající“, hodnotí pravděpodobně požitky, o nichž je v této pasáži řeč, a popisuje sebeklam Izraelitů (srov. DINES, *The Septuagint of Amos*, s. 188–195). Tak to s dlouhým komentářem interpretuje i HIERONYMUS, *Commentariorum in Amos Prophetam libri tres* (PL 25, 1051), a dává zde přednost ☩*Am* před *ℳAm*. Sama Dines na s. 195 však po pečlivé analýze jednotlivých termínů považuje za vhodnější interpretovat tato participia jako odkaz na „osud nějakého nespolehlivého vůdce nebo dokonce tyra“.

⁵¹ Jednou z výjimek je verš 2,7. Participium τὰ πατοῦντα je v ☩*Am* participiální rozvinutí specifikující zmiňované sandály, byť participium nerespektuje pád sandálů (sandály jsou v *gen.*, zatímco participium v *ak.*). Lúkiános už syntaktickou nesrovnalost opravuje.

Podobně v 8,12–14 jedno ze tří participií charakterizujících Izraelce odpovídá participiu, jedno konstrukci infinitivu s předložkou ל a jedno formě we-qatal; zjednodušení celé konstrukce pomocí participia je patrné v 8,4–5, kde 𐤀𐤌 nejprve překládá participiem obtížnou konstrukci 𐤍𐤕𐤔𐤕 a poté z uvození přímé řeči pomocí 𐤌𐤕𐤕𐤕 dělá samostatné participium s určitým členem οἱ λέγοντες („říkající“). 𐤀𐤌 využívá participií pro usnadnění a lepší vyjádření mnoha konstrukcí, a to např. i překladem substantiv nebo adjektiv. Kreativní, nicméně odpovídající smyslu 𐤌𐤕𐤕𐤕 je překlad 𐤍𐤕𐤕𐤕 („její plnost“) v 6,8: σὺν πᾶσιν τοῖς κατοικοῦσιν αὐτῇν („se všemi jejími obyvateli“).

V 4,2 se nachází participium ve zmínce o „ohnivých hrncích“, o nichž 𐤌𐤕𐤕𐤕 mlčí. Odpovídá zde hebrejskému *hapax legomenon* 𐤇𐤓𐤁, tj. substantivu.⁵² V 5,8 obsahuje 𐤀𐤌 opět participium na místě, kde 𐤌𐤕𐤕𐤕 má substantivum; je možné, že zde překladatel nerozuměl hebrejské předloze (jde o dvě substantiva, předmět slovesa 𐤕𐤕𐤕, totiž 𐤇𐤓𐤁 וְכִסִּי, „Plejády a Orión“: „Činící Plejády a Orióna, převracející v ráno šero smrti...“). Místo prvního autor uvádí vlastní předmět slovesa ποιεῖν, totiž „vše“ (πάντα), místo druhého pak patrně pod vlivem následujícího slovesa 𐤕𐤕𐤕 („převracet“), které přeložil jako ἐκτρέπειν („odvracet“), uvedl vlastní sloveso μετασκευάζειν („měnit“), tj. nerespektoval slovní druh nesrozumitelných slov (pokud před sebou ovšem neměl odlišnou předlohu); sloveso zakomponoval do řady dalších participií, která se zde nacházejí. Výsledný text tedy je: „Činící vše a měnící a převracející v ráno stín smrti...“

Participia jsou velmi často, zvláště popisují-li hříšnou činnost Izraelců, zasazena do nějakého konkrétního času pomocí slovesa, kterým jsou doprovázena. Participia v 2,6–8 jsou kombinována se slovesy v imperfektu a částečně v aoristu; participia v 6,3–6 sice následují po imperativě, ovšem jsou na konci doplněna slovesem v imperfektu (οὐκ ἔπασχον, „netrápili se“), čímž jsou vztažena spíše k minulosti; participia

⁵² RUDOLPH, Joel, s. 161, či A. GELSTON, „Some Hebrew Misreadings in the Septuagint of Amos,“ *Vetus Testamentum* 52, č. 4 (2002): 494–495, se domnívají, že překladatel či kopista mohl zaměnit 𐤇𐤓𐤁 za 𐤇𐤓𐤁 („nádoba“, srov. Ez 24,5) nebo 𐤇𐤓𐤁; WOLFF, *Dodekapropheton* 2, s. 242, navrhuje hovořit o záměně za 𐤇𐤓𐤁. Je zde možný odkaz na 2 Mak 7,3, resp. obecně na pronásledování Židů za Antiocha Epifana, či ještě obecněji na praktiky známé z doby vzniku překladu. Srov. PARK, *The Book of Amos*, s. 149. S odkazem na Jer 1,13 a Ez 24,1–14 se však může jednat o metaforický obraz Božího trestu, srov. GLENNY, *Finding Meaning*, s. 104. K propojení mezi touto pasáží, dalšími starozákonními texty a mučednictvím srov. GLENNY, *Finding Meaning*, s. 163–165.

v 6,13 následují po aoristu. V 3,9–10 se participium vyskytuje v kontextu imperativů, tj. činnost je zasazena do přítomnosti adresátů, byť v ☩Am je příjemcem trestu spíše Týr než Izrael,⁵³ a podobně je tomu i v 4,1 a 8,4; samostatně a v kontextu přezentně interpretované je participium v 5,18. V kontextu futura se nacházejí participia v 9,1.

Samostatnou skupinu představují participia ve třech Ámosových doxologiích, která popisují Boží, časově nespecifikovanou činnost. Tak tomu je zcela v 4,13. V 5,7 se nachází aorist ἔθηκεν („ustanovil“), který patrně odráží qatal v ☩Am a který, ač v ☩Am dává smysl,⁵⁴ může ukazovat na překladatelovo nedůsledné ujednacení forem v překladu. V 9,5–6 jsou participia doprovázena futury, čímž celá doxologie dostává nádech popisu trestu v souladu s dalšími futury u Ámose.

2.13 Participium futura

Dvě participia futura v ☩Am (ἀναστήσων a σβέσω, „ten, který zvedne“ a „ten, který uhasí“ 5,2.6) se nacházejí vždy ve spojení se slovesem εἶναι („být“) a perifrasticky nahrazují prosté futurum. Odpovídají hebrejským participiím a jejich futurální ráz zcela respektuje kontext.

2.14 Participium perfekta

Participia perfekta obvykle v ☩Am popisují stav nějaké věci (srov. zvláště 9,11.14 „spadlý“ a „zničený“) a odpovídají buď participiím, nebo substantivům v ☩Am; někdy mají funkci substantiva a označují funkci či povolání (5,16 „znalí“; 6,10 „představení“). Zajímavé je použití participia perfekta pro překlad termínu „nazír“ (נָזִיר) v 2,12. Jelikož tento termín či jev patrně nebyl v oblasti, kde autor překladu působil, obecně znám, obsahuje ☩Am nejprve substantivum ἁγιασμός (2,11 „posvěcení“ či „zasvěcení“) a podruhé participium perfekta τοὺς ἡγιασμένους (2,12 „posvěcené“ či „zasvěcence“). ☩Am využívá participia perfekta pro vy-

⁵³ Srov. GLENNY, *Amos*, s. 68–69.

⁵⁴ Participia v doxologii odkazují na Hospodinovu obvyklou a charakteristickou činnost, zatímco aorist v kontrastu s tím zdůrazňuje ukončení a završení činnosti, jejíž výsledek se již nemění („upevnil/ustanovil na zemi spravedlnost“). Srov. GLENNY, *Amos*, s. 92–93.

světlení čtenáři jinak neznámého termínu. K participiu perfekta ἐστῶτα (6,5) viz 2.12 a pozn. 50.

3. VYHODNOCENÍ

3.1 Využití kategorie času v ḤAm

První závěr, který lze z výše uvedeného učinit, je rozložení jednotlivých časů. ḤAm zřetelně přiřazuje čas k obsahu. Provinění, ať už Izraele či jiných národů, je obvykle vyjádřeno minulým časem (aoristem, někdy imperfektem). Je tomu tak i tam, kde ḤAm odpovídá spíše přítomnému času. Pomocí minulých časů je také vyjádřena Boží činnost vůči Izraeli (2,9–12; 3,2; 4,4–11 v kombinaci s futurem; 9,7; 9,15). Důraz kladený při popisu viny na minulost, zvláště převažuje-li aorist, může vést oproti ḤAm, kde není čas vyjádřen nebo kontextově spíše ukazuje na přítomnost, k představě, že tato činnost je uzavřena, ukončena a nyní je hodnocena, aby z ní byly vyvozeny důsledky pro budoucnost.

Přítomný čas je v ḤAm použit v naprosté většině případů pro Boží slova. Boží výroky jsou až na výjimky uvozeny prezentem slovesa λέγειν („říkat“) či dalších (ὀμνύειν „přísahat“ apod.). Pro vyjádření trestu se používá přímo jen jednou (2,13), v dalších případech začíná oznámení trestu gramaticky prezentem, ovšem reálně je vyjádřeno futurem. Jedná se o vazby „přicházejí dny“ apod. Touto strategií dosahuje ḤAm stejného zdůraznění bezprostřední blízkosti soudu a trestu, jakého jeho hebrejský protějšek dosahuje spíše např. užitím částice הנה („hle“) s participiem. Pro popis provinění není prézentu použito nikdy. Reálně se ovšem provinění ocitá v přítomnosti tam, kde je vyjádřeno participií a uvozeno imperativem (např. 4,1; 8,4; 6,2, přičemž v tomto posledním případě se nachází za aoristem a před imperfektem). Národním příkladem může být 5,21n., v němž začíná Boží trest perfektem a pokračuje futurem v kombinaci s imperativem, což odkazuje na právě začínající Boží reakci na jednání lidu.

Budoucnost (v záporu vyjádřená obvykle konjunktivem aoristu) je až na výjimky vyhrazena pro Boží trest, případně na konci knihy pro záchranu a obnovu. V kontrastu k minulým událostem je to odpověď na minulé jednání Izraelitů (či jiných národů) a opět Boží jednání ve prospěch Izraele.

Prézens, Boží slovo skrze proroka zachycené v knize, tak tvoří zřetelný předěl mezi tím, co bylo (vina, nevděk), a tím, co nastane (trest a následná spása), je časem soudu, který právě probíhá, a je časem knihy. Vina a trest nejsou jen v závislosti kauzální jako v *ℳAm*, ale přistupuje i rozměr časový. Toto rozlišení není v *ℳAm* tak zřetelné, neboť časové roviny a popis viny, soudu a trestu se značně překrývají. Kategorie času překladateli *ℳAm* umožňuje jasné roztrídění výroků podle obsahu a potvrzení některých jeho aspektů, a také v některých případech rozhodnout případnou nejasnost hebrejské předlohy (nakolik by tato odpovídala *ℳAm*), zvláště odsunutím viny z přítomnosti do minulosti.⁵⁵

3.2 Srovnání verzí

Z tabulky a též z výše řečeného je zřejmé, že ačkoliv existují jisté preference pro převod tvarů z hebrejštiny do řečtiny, nelze v žádném případě hovořit o nějakých stereotypech. *ℳAm* je ve využívání slovesných časů velmi flexibilní; dobře chápe význam hebrejských tvarů v kontextu a dokáže najít vhodný ekvivalent v řecké gramatice.

Případy, kde se mezi sebou obě verze liší v kategoriích slovesného času, lze roztrdit podle typu do několika skupin.

První skupinu představují místa, kde *ℳAm* předpokládá stejnou předlohu jako *ℳAm*, ovšem s odlišnou vokalizací. Jsou to např. 2,8; 4,12; 5,24.26; 6,14. Vzhledem k tomu, že nevokalizovaný text tyto interpretace umožňuje (byť nejsou možná v kontextu nejvhodnější), nelze hovořit o odlišnosti mezi texty, nýbrž o jejich odlišné interpretaci na úrovni překladu (*ℳAm*) či vokalizace (*ℳAm*).

Druhou skupinou jsou místa, kde *ℳAm* mění vzhledem k *ℳAm* nejen slovesný tvar, ale i význam slova, a to velmi radikálně (1,5.8; 1,14; 3,11; 4,2; 5,8; 6,1.5.9.10). Je zřejmé, že buď došlo k zásadnímu zkreslení předlohy, nebo k tomu, že autor *ℳAm* nerozuměl termínům, před nimiž se ocitl. V tom případě volil libovolné slovo hodící se do kontextu bez ohledu na slovní druh.⁵⁶ Někdy také přidal sloveso navíc, aby učinil výpověď textu srozumitelnější.

⁵⁵ To je patrné nejen v moderních překladech, ale i v Jeronýmově komentáři ke knize Ámos (*Comment. in Amos*, PL 25, 989–1096). Jeroným u každého verše uvádí latinský překlad jak *ℳAm*, tak *ℳAm*, a také si je plně vědom rozporu v časech.

Poslední skupinu představují místa, kde $\mathfrak{G}Am$ obsahuje shodné sloveso, ovšem v jiném tvaru (např. 1,2,3; 2,16; 3,8; 4,4–5.6–7.9; 5,14; 7,3.6; 8,5.6). Tato odlišnost je někdy doložena odlišnou předlohou nacházející se v kumránských svitcích, jinde je možné (přinejmenším na úrovni možnosti) ji odlišné předloze připsat, někde však je obtížné představit si předlohu, která by k této řecké podobě mohla vést. Nejzajímavější jsou případy posledního typu (zvláště 1,2,3; 3,8; 4,6–7; 8,5), neboť ukazují na roli překladatele. V 4,6–7 se zdá, že se autor $\mathfrak{G}Am$ nechal textem zmást a chvíli se nemohl rozhodnout, zda se jedná o popis trestu či Božího jednání v minulosti; v 1,2 umísťuje činnost do minulosti; v 1,3 se možná jedná o úmyslný zásah do textu, který měl za úkol zdůraznit výrok proti Sýrii, ovšem i zde mohlo jít o bezprostřední překlad, přičemž autor ustálil způsob překladu refrénu až později; v 3,8 by autor pokračoval ve stereotypu výše uvedených slok (3,3–6), podobně v 8,5.

Jestliže v ostatních případech nešlo o jinou předlohu, jedná se spíše o jemné přizpůsobení slovesného tvaru kontextu, často v ne příliš snadné textové situaci (4,5).

Existuje celá dlouhá řada rozdílů mezi $\mathfrak{G}Am$ a $\mathfrak{M}Am$, které se nacházejí v každém verši a jsou nejrůznějšího charakteru.⁵⁷ Některé z nich, nejvíce však ty, které lze připsat překladateli (poslední skupina), svou povahou ukazují na překladatelskou metodu a na to, že překladatel nebyl vždy důsledný. V případě uvození Boží řeči používá téměř vždy prezens, ale ve třech případech aorist (1,3; 5,17; 6,8, viz 2.4). Tato nedůslednost dochází vrcholu v případě 4,6–11, kde $\mathfrak{M}Am$ vypočítává, jakými cestami se Bůh neúspěšně snažil přimět Izrael k návratu. Podobný problém vykazuje i verš 1,3, zmínit lze i překvapivý aorist mezi participií v doxologii v 5,7. S tím se snoubí i autorova nedůslednost při překladu některých termínů. Této problematice jsme se v této

⁵⁶ Jeho alternativa mohla být motivována kontextem, etymologickou úvahou aj. Viz E. Tov, „Did the Septuagint Translators Always Understand their Hebrew Text?“, in též, *The Greek and Hebrew Bible*, Leiden: Brill, 1999, s. 203–218; GLENNY, *Finding Meaning*, s. 71–108.

⁵⁷ Příklady jsou nespočetné, stačí odkázat např. na klasické, obsáhlé a zde již citované komentáře WOLFF, *Dodekapropheton 2*, či RUDOLPH, *Joel*, aj. Kategorizaci typů odlišností a změn mezi $\mathfrak{M}Am$ a $\mathfrak{G}Am$ lze najít např. v ARIETI, *A Study*, s. 30–91, který uvádí celkem 25 kategorií. PARK, *The Book of Amos*, s. 143–169 hovoří jen o změnách v syntaxi, v sémantice, v gramatickém čísle, dále hovoří o odlišné interpretaci téhož slova v $\mathfrak{M}Am$ odlišnými termíny v $\mathfrak{G}Am$, o interpretaci a překladu vlastních a místních jmen, o záměně hlásek a jiné vokalizaci.

krátké studii nevěnovali, nicméně příkladů existuje hodně a jsou dobře dokumentovány.⁵⁸ V naší studii zazněla v tomto ohledu jen zmínka o participiu slovesa דָּרַח („držet“, 1,5.11), které je překládáno pokaždé jako futurum, ovšem vždy jiného slovesa a jiné osoby. Toto „rozbíjení stereotypů“ je pro *Am* typické, a to i tam, kde opakování má jasnou rétorickou funkci, jako např. opakování úvodních formulí v 1,3–2,16 či závěrečného refrénu v 4,6–11, ale i v menším rozsahu opakování slovesa „vidět“ při vidění (7,8; 8,1) aj. Spolu se zachováváním hebrejského slovosledu⁵⁹ se jedná o symptomy překladu bez dobré předchozí znalosti textu, tj. že ačkoli autor znal hebrejštinu relativně dobře (s výjimkou některých termínů), překládal text, aniž by věděl, co následuje (aniž by si jej předtím pozorně přečetl, či aniž to bral alespoň dostatečně v potaz). Toto je přinejmenším nejsnazší vysvětlení např. problémů s časem v 4,6–7 aj. Je-li tomu tak, pak mnoho změn způsobených při překladu nemusí být důsledkem překladatelovy teologie či vlastního promyšleného pojetí smyslu knihy, ale jen momentální interpretací pasáže v průběhu překladu bez znalosti či zohlednění kontextu celé knihy. Potvrzuje to i závěry Johna Bartona, že prorocké texty byly čteny nikoli kriticky nebo s ohledem na jednotu a kompozici knihy, nýbrž jako sbírky bezpočtu zlomků, podobně jako Příslloví, v nichž každý oddíl, ba každá věta nebo každé slovo má smysl nezávislý na kontextu.⁶⁰ Tendence tříštit text na jednotlivé, na okolí více či méně nezávislé úryvky nejen při četbě, ale i při překladu, je patrná i z této studie.

Greek Verbal Tenses and Aspects in the Book of Amos

Keywords: Amos; Septuagint; Hebrew; Greek; Verbal aspects

Abstract: The Greek text of Amos has been studied thus far primarily from the point of view of the textual criticism and of the correspondence of words and expressions between the Hebrew and Greek texts. The present article concentrates on the verbal forms (Greek tenses and aspects) used by the translator. The first reason is to determine his strategy in applying these grammatical tools. The second reason is to use this study to better understand the nature of his translation, since the Greek verbal forms used by the translator mainly pertain to the translation process, and only in a lesser degree to the Vorlage. The author argues

⁵⁸ Srov. např. PARK, *The Book of Amos*, s. 166 (zdaleka ne úplný seznam).

⁵⁹ Srov. GLENNY, *Finding Meaning*, s. 44–47.

⁶⁰ Srov. J. BARTON, *Oracles of God*, New York: Oxford University Press, 1986, s. 150.

that the way the translator uses the Greek tenses reveals his fairly solid understanding of the Hebrew verbal forms in his Vorlage, but also a certain degree of negligence within the context of the entire book, especially in terms of what follows.

ThLic. Adam Mackerle, Th.D.
Katedra teologických věd
TF JU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
mackerle@tf.jcu.cz